

JOHANNES FORNERIUS (1582-1668)
EEN MUSICEREND SCHEEPSCHIRURGIJN EN ZIJN
CARRIÈRE TOT STADS- EN LANDSDOCTOR
TE ROTTERDAM

DOOR DRS. M. J. VAN LIEBURG

BIJ een inventarisatie van de geneeskunde beoefenaren in het 17e eeuwse Rotterdam laten zich de namen op de lijst van *medicinae doctores*, chirurgijns en andere vertegenwoordigers van het zo rijk gedifferentieerde medische beroep op velerlei manieren rangschikken. De tweedeling die daarbij in de medische en wetenschapsgeschiedenis gewoonlijk wordt gemaakt, gaat uit van het gegeven of de betrokken persoon al dan niet in publikaties over het wetenschappelijk denken en praktisch-medisch handelen geschreven heeft. Door bovendien onderscheid te maken tussen geschriften welke internationaal en publikaties die lokaal of nationaal zijn verspreid, bekendheid kregen en invloed hebben uitgeoefend, ontstaat een driedeling, die ook kan worden nagevolgd in de medische geschiedenis van Rotterdam.

Rotterdamse medici die gedurende de 17e eeuw het internationale forum wisten te bereiken, zijn in aantal beperkt. Genoemd kunnen worden de stadsdoctor Jacobus de Back (1594-1658) met zijn opzienbarende opvatting over 'de nietigheid der geesten' ¹⁾, de medicus-classicus Zacharias Sylvius (1608-1664) als pleitbezorger van Harvey's leer der bloedsomloop ²⁾ en de lector anatomicus Nicolaas Zas (1610-1663), die als verdediger der bilsiaanse fysiologie de handschoen opnam tegen Thomas Bartholinus (1616-1680), de bekende Deense anatoom ³⁾.

De tweede groep, met publikaties van minder wijdreikend belang, laat zich vertegenwoordigen door doctoren en chirurgijns als Gerard (van) Duijnen (\pm 1600-1679) en zijn bewerking van Gemma's 'Pest-Beschrijvinge' ⁴⁾, Zacharias van de Graaf en zijn uitgave van bekende chirurgische en medische werken ⁵⁾ en Pieter Muys (\pm 1645-1721) met de publikatie van een fysiologie-compendium ⁶⁾.

Het meest omvangrijk is ongetwijfeld het aantal vertegenwoordigers van de derde groep. Zij sluiten zich aan in de rij van naamlozen, of in de gelederen van hen wier werk naar het

schijnt geen spoor getrokken heeft in het landschap der geschiedenis. En toch zijn er onder hen die, hoewel op beperkt lokaal gebied, een rol van toonaangevend belang hebben gespeeld, wier woorden gewicht legden in de weegschaal der opinie van vakgenoten, wier daden invloed op het leven van velen had, en wier optreden het openbare leven van hun tijd niet onbelangrijk mede heeft getekend en bepaald. Tot die laatsten behoort ook Fornerius. Ook zijn optreden is in het grote geheel onbetekenend en zonder 'Nachwirkung' ⁷⁾. Op lokaal niveau, waar hij ruim 65 jaren een rol van betekenis speelde, liggen de zaken anders. Met een schets van zijn leven en werken moge duidelijk worden gemaakt, dat het gering-schattend waarde-oordeel over hen, van wie geen pennevruchten zijn bewaard, ten onrechte is, en slechts aanleiding geeft tot het bewaren van een vertekend beeld van de historische werkelijkheid.

Loopbaan als chirurgijn

Wanneer in juli 1626 de secretaris van de Leidse universiteit de inschrijving noteert van 'Johannes Fournier', vermeldt hij als bijzonderheden van de nieuwe alumnus: 'Gallus Picardus, 44 (jaar), med(isch) cand(idaat)' ⁸⁾. Daarmee verschaft het Album Studiosorum der Leidse academie ons de enige biografische gegevens over de vroege jeugd van Fornerius. Waarom de familie Fournier ⁹⁾ op het einde der 16e eeuw het bekoorlijke Picardië verwisseld heeft voor het bedrijvige leven in een opkomende haven- en handelsstad, is niet bekend. Ongetwijfeld maakten ook zij deel uit van de stroom van zuiderlingen, voor wie het religieuze leefklimaat in de Noordelijke Nederlanden even aanlokkelijk was als de kansen die het economisch leven hen daar bood ¹⁰⁾.

Johannes Fournier, door zijn tijdgenoten gewoonlijk Mr. Jan Claesz. Fornerius genoemd ¹¹⁾, begon zijn carrière als scheepsbarbier op een der smakzeilen en spiegelschepen, waarmee door de jonge Republiek de strijd ter zee tegen het Spaanse bewind werd gevoerd ¹²⁾. Wanneer ruim dertig jaar later een oude scheepsmaat Fornerius vraagt te getuigen, verhaalt deze in het attest, hoe dat hij 'Inde Jaere xvi drie bij Capteyn Claes Willemsz. van Hoorn heeft gedient, gehuert voor chirurgijn ofte barbier, . . . mitsgaders oock . . . met de voorseide Capteyn, mitsgaders de Admirael van Hollaer genaemt dheer Opdam

met het Schip de Orangeboom te voeren de ene voyage hadde gedaen' ¹³). Waarschijnlijk is, dat Fornerius hier doelt op het Hollandse eskader van negen schepen dat in 1602 onder de Luitenant-admiraal Van Obdam aan een Engelse scheepsmacht voor een tocht naar de Spaanse gebieden werd toegevoegd ¹⁴). Aangezien het in deze jaren niet gebruikelijk is, om de barbier-chirurgijns bij hun eerste aanmonstering te laten examineren, zal deze maritieme episode uit het leven van Fornerius moeten worden aangemerkt als het tijdvak, waarin de vaardigheden van de scheepschirurgijn in de rauwe werkelijkheid van de praktijk moesten worden aangeleerd ¹⁵).

In 1604 verlaat Fornerius de dienst bij 's Landsoorlogsvloot en vestigt zich, blijkens de aantekening in het proefboek van het gilde ¹⁶), na de gebruikelijke admissie- en examenprocedures als chirurgijn te Rotterdam ¹⁷). Aderlaten, pleisters en zalven bereiden, en het cureren van botbreuken, ontwrichtingen, gewellen en zweren behoorden nadien tot de bezigheden waarmee Fornerius in zijn chirurgijnswinkel op de Hoogstraat een goede cliëntèle wist te verwerven. Bij dat alles kunnen de lotgevallen van het chirurgijns-gilde St. Cosmas en Damianus de – zoals blijken zal – weetgierige Fornerius niet zijn ontgaan. Helaas zwijgt het spaarzaam en lacunair aanwezige archiefmateriaal van het gilde over enigerlei activiteit of inbreng van Fornerius' kant.

Eerst in 1626 doemt zijn naam in een der rekenboeken op ¹⁸). Aan de gildeknecht Giljaam wordt namelijk op 29 juli 1626 een beloning gegeven voor het overbrengen van een bericht aan 'Mr. Jan Foernier'. Een week later administreert de penningmeester van het gilde de ontvangst van 15 stuivers, betaald door 'Mr. Jan Foernier van sijn boete vande capel en vande begravenis van mr. hillewaert('s) wijff'. Van deze geldinning wordt met enkele confraters echter een vrolijke gebeurtenis gemaakt, getuige de drankrekening die werd gedeclareerd 'doen wij de boeten hadden in gehaald van Mr. Jan Foernier' ¹⁹). Vanwaar deze vrolijkheid over het verzuim van Fornerius' verplichtingen als gilde-lid? ²⁰).

Uit de inschrijving in het Leidse studentenmatrikel op 27 juli 1626 blijkt dat Fornerius in deze dagen in de Hollandse academiestad vertoeft ²¹). Na op onbekende wijze zich de vereiste medische kennis te hebben eigen gemaakt, is het nu kenmerkend Fornerius' bedoeling zijn studie op meer officiële wijze

te besluiten. Want drie dagen later, op 30 juli 1626 staat er in de Acta senatus ²²⁾ te lezen dat Johannes Fornerius, na de vereiste examens tot doctor medicinae is gepromoveerd op een gehouden disputatie, waarvan de titel niet wordt vermeld ²³⁾. De gehele medische vorming van Fornerius blijft daarbij in nevelen gehuld; zelfs de algemeen bekende geschiedenis van het medisch onderwijs te Leiden ²⁴⁾ zal met voorzichtigheid betrokken kunnen worden op een alumnus die als 'werkstudent' avant-la-lettre heeft gestudeerd en die zich in drie dagen tijds weet te sieren met de doctorshoed. Al met al blijkt de uit de boete bekostigde heildronk der Rotterdamse chirurgijns op hun succesvolle gildebroeder alleszins op haar plaats te zijn geweest.

Het Collegium Mechanicum

De nieuw verworven waardigheid weet Fornerius nog geen maand later duidelijk gestalte te geven door plaats te nemen in het Collegium Mechanicum, het gezelschap van natuurwetenschappen en techniek beminnende intellectuelen, dat door de conrector der Latijnse school, Isaac Beeckman (1588-1637) datzelfde jaar was opgericht. Uit de verslagen der Collegium-bijeenkomsten, welke bewaard zijn gebleven in Beeckman's Journal ²⁵⁾, blijkt dat afgezien van Beeckman zelf, die zich meer fysicus dan medicus betoonde, de pas gepromoveerde Fornerius de enige medicus in het gezelschap was. Verder bestond het Collegium uit een koopman, een zijdeweaver, een molenbouwer en een schoorsteen-metselaar ²⁶⁾. Uitvoerig werden problemen als de 'malle molen' tussen Delft en Den Haag en de manier 'hoe men de plate hier voort Hooft vandaer crygen soude cunnen' besproken, benevens het voorstel van Huigh-Teunissen, de schoorsteen-constructeur, om 'te bedencken hoe men de schouwen goet maken ende verbeteren soude connen dat de camers niet en rooken' ²⁷⁾. Bij de discussies rond het laatstgenoemde onderwerp komt ook Fornerius met een suggestie naar voren.

Door Beeckman was namelijk opgemerkt dat evenals vuur in een doofpot dooft, ook mensen in een afgesloten ruimte zullen verstikken, daarbij gebruikmakend van de metafoor van de levensvlam (flamma vitalis). Fornerius komt dan met een experiment dat zou moeten aantonen hoe deze verstikking feitelijk veroorzaakt wordt. In zijn betoog stelt Fornerius hoe dat 'een muys in eene groote toegestopte flessche terstondt sterft,

maer soo men de flessche, in stede van te stoppen, met den hals int water stelde, dat dan de muys zoude blijven leven' ²⁸). Ondanks het feit dat het hier gaat om een louter theoretische voorstelling van zaken, waarvan de onjuistheid bij uitvoering van de voorgestelde proef maar al te duidelijk zou zijn gebleken, is het ademhalingsexperiment van Fornerius toch een opmerkelijke voorloper van de onderzoeken die later door de Engelsman John Mayow op dit gebied zouden worden verricht. Wat Fornerius zich voorstelde als een 'verduunning' van de lucht, zou door Mayow in 1674 beschreven worden als de opname van een essentieel bestanddeel uit de lucht in het bloed ²⁹). In een latere vergadering komt Fornerius nog eens terug op een bijzondere schoorsteenconstructie, welke door hem elders was waargenomen ³⁰). Voor het overige bleef zijn rol in Beeckman's Collegium uiterst beperkt ³¹). Lang heeft het Collegium niet bestaan. Met het vertrek van Beeckman naar Dordrecht bleek de centrale figuur uit het Collegium Mechanicum te zijn verdwenen, hetgeen het einde betekende van dit eerste medisch-natuurkundige genootschap binnen Rotterdam.

Fornerius en de muziek

Fornerius' deelname aan de activiteiten van het Collegium was behalve op een brede belangstelling stellig mede gebaseerd op een persoonlijke vriendschap met de initiator Beeckman. De muziek was hun beider passie. Beeckman begint al vroeg in zijn Journal met aantekeningen over geluidslere en muziek, waarbij vooral de kerkmuziek hem interesseert ³²). Bij zijn komst naar Rotterdam (1620) en na zijn benoeming tot ouderling van de Grote Kerk (1625) kan het niet anders of het orgelspel heeft hier de aandacht van Beeckman geboeid. Een orgelspel dat werd verzorgd door Fornerius!

'Mr. Jan Claesz, chirurgijn' had zich in 1615 tot de vroedschap gewend met het beleefd verzoek om bij geval de dienstdoende organist zou overlijden hij in diens plaats zou worden aangesteld. Aan dit verzoek werd toen reeds in zoverre voldaan, dat de vroedschap hem toezegde dat hij 'in gevalle van bequaemheyt' zou worden gepresenteerd ³³). Enkele maanden later werden hem, met toestemming van de fungerende organist, de sleutels van het orgel ter hand gesteld ³⁴). Twee jaar later, wanneer de oude organist Mr. Lodewijck Olyviersz. overlijdt, gaan de Burgemeesteren, 'alsoo de voorschreven dienst

is dependerende van de Kerke', over tot consultatie der kerkmeesteren of 'sij...suffisante redenen tegens de Persoon vande voorschreeve meester Jan weten te allegeeren'³⁵⁾, waarna inderdaad de aanstelling van Fornerius volgt. Daarmee begint een jarenlange periode van meer of minder gewaardeerde begeleiding van het gereformeerde psalmgezag. In 1634 krijgt hij bij zijn werk de assistentie van een zekere Andries van Gogh, die door de stad op zijn verzoek als hulporganist werd toegelaten, met de merkwaardige bepaling dat hij na Fornerius dood 'sal succedeeren, sonder prejudicie nogtans vanden voorschreeve Johannes Fornerius ende sonder kosten van de Stadt'³⁶⁾. Eerst in de veertiger jaren kwam aan Fornerius' functie als organist op een minder plezierige wijze een eind.

Afgezien van het feit dat Fornerius' verknochtzijn aan de oude Hollandse orgelspelkunst en zijn aversie tegen de nieuwe, door Sweelinck geïnspireerde school hem niet in dank werd afgenomen³⁷⁾, waren het meer de verwickelingen rond de aanschaf van het nieuwe Goltfus-orgel die hebben bijgedragen tot de degradatie van Fornerius als organist. Anderen hebben over deze affaire, waarbij in 1644 Fornerius moest plaats maken voor de Bossche organist Johannes Baptiste Verreyt reeds uitvoerig geschreven³⁸⁾. Fornerius zou zich na dit gebeuren moeten tevreden stellen met de bespeling van het zoveel kleinere transeptorgel³⁹⁾, en met een op nadrukkelijk verzoek gekregen 'recognitie voor den dienst die hij voor dezen ten aensien van't Organon dezer Steede ende kercke heeft bewesen', welke gratificatie niet minder bedroeg dan 'Twee hondert en vijftigh gulden zijn leven langh geduurende'⁴⁰⁾.

Toch is de gehele zaak rond zijn ambt als organist zowel voor de gereformeerde kerkraad als voor Fornerius ingrijpender geweest dan op het eerste gezicht lijkt. Opmerkelijk is dat uit de resoluties van de kerkmeester blijkt dat Fornerius nog in februari 1645 zijn gewone tractement voor 'een vierendeel jaars' krijgt uitbetaald⁴¹⁾. Verder mag het feit dat Verreyt als 'papist' werd benoemd niet worden afgedaan met het feit dat ook daarvoor wel organisten van rooms-katholieke huize in de gereformeerde kerken zijn benoemd⁴²⁾, want voor velen was een dergelijke procedure een voortdurende bron van ergenis. Nog in 1650 stelt de kerkraad nadrukkelijk vast dat de opvolger van Verreyt van goed reformatische gezindte moet zijn, en zonder paaps verleden⁴³⁾. En tenslotte moet het als opval-

lend worden beschouwd, dat bij de opvolging van Verreyt met geen woord over de vroegere organist Fornerius gesproken wordt, en men zelfs voor de interim-periode geen genoegen neemt met de op het transept-orgel opererende medicus ⁴⁴).

Stads- en Admiraliteitsdoctor

Meer succes boekte Fornerius intussen met zijn optreden als medicus. Enkele jaren na zijn promotie moet hij opnieuw in contact gekomen zijn met de Heren van de Admiraliteit De Maze, zijn vroegere werkgevers. De hervormingen die hier ten aanzien van de geneeskundige verzorging op 's Lands oorlogsvloot werden voorbereid, boden Fornerius uitstekende perspectieven ⁴⁵). De voorzieningen aan wal, bestemd voor de verpleging en verzorging van zieke en gekwetste matrozen vroegen dringend om verbetering en het werk van de beide landchirurgijns, zijnde Mr. Jakob van Wassenburg en Mr. Willem Reyers moest onder deskundig toezicht komen te staan ⁴⁶). Wie kon beter dan Fornerius, de oud-scheepschirurgijn, in deze functie voorzien?

Daarbij komt dat zijn positie bij de Admiraliteit werd versterkt door de erkenning die hem als medicus van stadswege gegeven was. Toen in 1635 de stadsdoctor Daniël Besemer na een kortstondige ambtsperiode overleed ⁴⁷), benoemde men op 26 november 1635 'Mr. (sic) Jan Fornerius' tot zijn opvolger ⁴⁸). Samen met de eerste stadsdoctor Jacobus de Back zou hij nu de dienst in het gasthuis dienen waar te nemen en zich moeten bezig houden met de geneeskundige voorzieningen en maatregelen die door de stad werden geïnitieerd en gesuperviseerd ⁴⁹). In deze functie van stadsdoctor ontmoet men Fornerius nog herhaald.

Voor de Admiraliteit was een goede verstandhouding met de doctoren van het gasthuis een wezenlijke zaak, sinds de zieke en gewonde matrozen bij contract in het stedelijk hospitaal werden verpleegd ⁵⁰). Het was dan ook een politieke zet toen in 1636 de aan het gasthuis verbonden Fornerius de benoeming werd aangeboden van 'Doctor ende Opper-chirurgijn' van de oorlogsvloot, welke ressorteerde onder het gezag van het Admiraliteitscollege De Maze ⁵¹). Elders waren er vanwege de rivaliteit tussen de lands- en stadsdoctoren tal van moeilijkheden ontstaan ⁵²).

In een studie over de geneeskundige verzorging bij 's lands

oorlogsvloot heeft Leuftink reeds enkele alinea's gewijd aan de taakuitoefening van Fornerius in dienst van de Admiraliteit ⁵³). Op grond van het bronnenmateriaal, zoals dat gevonden wordt in de Admiraliteits-archieven concludeerde Leuftink dat Fornerius 'ongetwijfeld een man van invloed en gezag (is) geweest'. Immers, vervolgt hij, 'de toon van de resoluties is ten aanzien van hem opmerkelijk beleefder, dan wanneer over andere geneeskundigen gesproken wordt. Vele malen werd zijn advies gevraagd en de Raad nam vrijwel geen enkel besluit over enige medische aangelegenheid, of over persoonlijke zaken van scheepschirurgijns, zonder hem gehoord te hebben' ⁵⁴). Ook zou uit de resoluties der admiraliteitscolleges blijken dat 'zijn taak omvangrijker en zijn invloed groter geweest zijn, dan die van de Lands-Doctores bij de andere College's' ⁵⁵). Die taak bestond, behalve in het geven van adviezen, uit de visitatie van de kisten der chirurgijns ⁵⁶), de schouw van oorlogsverminkten ten behoeve van de vaststelling van een uitkering en tevens uit het examineren van scheepschirurgijns.

Een dergelijk examen in de chirurgie moet op initiatief van Fornerius in 1653 zijn ingesteld ⁵⁷); vóór die tijd was ieder avontuurlijk chirurgijn met een al of niet geldige chirurgijnsbul voor de dienst ter zee geschikt. Op 8 maart 1653 hadden daarom de bewindvoerders van de Admiraliteit het besluit genomen, dat 'voortaen geene chirurgijns bij de zelve capiteynen zullen worden aengenomen . . . voor ende alleer de Chirurgijns bij den voorn. doctor (namelijk Fornerius, v. L.) geexamineert, de kisten gevisiteert ende alsoo voorsien zullen zijn met schriftelicke testimonium van bequaemicheyt ende goet furnissement respective' ⁵⁸). Het is aannemelijk dat Fornerius niet alleen bij het admissie-examen betrokken werd, maar tevens zeggenschap verkreeg over het onderwijs dat gegeven moest worden aan scheepschirurgijns. Voor al deze diensten genoot Fornerius een behoorlijk tractement en bovendien een derde deel van de extra-inkomsten der onder hem fungerende landschirurgijns. Al is het een bekend feit dat de admiraliteiten uiterst traag en nalatig waren in het nakomen van haar financiële verplichtingen, toch moet de functie van landsdoctor in een tijd van frequente zeeslagen Fornerius geen windeieren hebben gelegd.

Dat Fornerius met al zijn functies en ambten een bezet man is geweest, kan nauwelijks verbazing wekken. Voor particuliere patiënten zal toch weinig tijd zijn overgebleven. Het merendeel

van de overigens schaarse berichten over zijn optreden als medicus practicus betrekken dan ook handelingen uit hoofde van zijn bovenvermelde functies. In de archieven van het gasthuis vinden we herhaald de declaraties op grond van uitgevoerde consulten, die buiten zijn contract vielen⁵⁹). Op 4 augustus 1636 treffen we hem in het bijzijn van Jacobus de Back en de predikant-doctor Eduard Nabels bij de examinatie van een zevenjarig meisje, dat 'door vercrachtinge soo was bedorven dat het bloed bij haer lijffmoer (werd) gesien'. Hoewel Fornerius, die 'een weinig later quam' (sic), de eigenlijke inspectie van het kind niet had bijgewoond, attesteerde ook hij dat 'hetselve meisje was ongequetst, ende dat haere vrouwelijke leden waeren gedisponeert naer alle behooren van haeren ouderdom'⁶⁰). Drie jaar later ontmoeten we hem aan het ziekbed van een gewonde vrouw, waar Fornerius vaststelt dat de wond aan het hoofd 'geen dootwonde' behoefde te zijn⁶¹). Als stadsdoctor wordt aan Fornerius en de chirurgijn (later ook doctor-chirurgijn) Gerrit (van) Duynen in 1644 een totaalbedrag van 80 gulden uitgekeerd door de stad, 'ter saecke sij langen tijt hebben gegaen over den persoon van Adam Groenhil, die een swaer accident hadde in de borst ofte sijde'⁶²). Van 1651 dateert het bericht, dat zowel De Back als Fornerius tevergeefs hebben geprobeerd om een vrouw met een groot gezwel aan de borst te genezen, waarna de lector anatomicus Nicolaas Zas zich opwierp om 'sijn uuterste devoir te doen omme (dit) te cureren'⁶³).

De schouwboeken uit het archief van het college van schepenen geven tot november 1661 een lange reeks van visitatierapporten over 'nedergeslagenen' en drenkelingen van de hand van Fornerius en zijn collegae in stedelijke dienst⁶⁴). Tot op hoge leeftijd blijft Fornerius actief. Hij is toch al tachtig jaar oud wanneer hij voor de waard van de herberg 'Het Schilt van Vrankrijk' moet getuigen naar aanleiding van een door hem gegeven recept om 'eenige Cruyden ende simplicien te sette op Twee a drie stoop france wijn en daervan dan daegelijks off somtijts een romerke van te gebruycken'⁶⁵). Twee jaar later vinden we de stokoude Fornerius nog voor de notaris om volmacht te verlenen tot inning van een rekening voor behandeling van de zoon van de Schout van Alblasterdam⁶⁶).

Fornerius' financiën

Beide laatstgenoemde voorbeelden geven steun aan het ver-

moeden, dat het vooral de meer gefortuneerde klandizie is geweest, die door de hoogbejaarde medicus is aangehouden. Overigens blijkt uit alles wel, dat deze man de klinkende munt niet heeft geschuwd. Behalve zijn vaste inkomsten uit de tractementen als stadsdoctor en opperchirurgijn en als actief, later als gewezen organist, met een totaal bedrag van ruim 700 gulden⁶⁷⁾, waren er de veelal gepeperde rekeningen voor extra-diensten aan stad, kerk of admiraliteit, benevens de nota's aan particuliere patiënten. Een enkel voorbeeld moge daaruit worden aangehaald. Zo kreeg Fornerius een extra-toelage voor het avond- of winterspelen in de Grote Kerk⁶⁸⁾, ontving hij de reeds gemelde 'derde portie' van de extra verdiensten van de beide landchirurgijns en daarenboven de vergoeding voor zijn extra werkzaamheden voor de admiraliteit. In 1647 bedroeg een declaratie aan de bewindhebbers op De Maze niet minder dan f 670-16-0 wegens behandeling van een aantal gevangen genomen soldaten⁶⁹⁾. De voor zover bekend enig bewaard gebleven rekening aan een particuliere patiënt beliep 'voor visitatien' 120 gulden⁷⁰⁾. Als vergoeding voor de reis naar Antwerpen, samen met de organist Verreyt in 1642 gemaakt, vroeg de Bossche organist 30 gulden, terwijl Fornerius met niet minder dan f 149-0-8 genoegen nam!⁷¹⁾

Minder fortuinlijk liep het af met de pacht van de vendu, welke Fornerius in augustus 1636 samen met een zekere Pieter Clements verkreeg⁷²⁾. Tot begin 1638 heeft Fornerius als functionaris 'die de vendu zal assisteren in de banck van leeninge' deze pacht in bezit gehad. Nadien bleef hij 'in gebreecke . . . en dat onder pretexte van seeckere pretensie, die hij op de Stad is maeckende over de pacht vendue vant voorleden jaar'⁷³⁾. Pas ruim een jaar later eindigde dit financieel geschil en werd hij in het ongelijk gesteld en gedwongen om 500 gulden af te dragen, ondanks zijn protest dat hij 'dese somme soo niet en kan opbrengen'⁷⁴⁾. Waarschijnlijk heeft Fornerius de functie van vendumeester weten te bemachtigen toen hij als stadsdoctor advies moest uitbrengen over het opnieuw openstellen van de vendu, nadat deze in verband met de pest gesloten was⁷⁵⁾.

Zonder hier in te gaan op de vele documenten waarin Fornerius zich presenteert als eigenaar en verhuurder van huizen⁷⁶⁾ of als participant in financiële transacties⁷⁷⁾, zal het zonder meer duidelijk zijn dat we hier te maken hebben met een ondernemend en geslepen zakenman. Een man die kennelijk met

mensen wist te manipuleren; een imponerend en invloedrijk medicus. Eén enkel voorbeeld geeft daarvan voldoende getuigenis; wanneer namelijk de kerkmeesters in 1641 de volgende post in hun rekenboek noteren: 'aen mr. Jan Fornerius orgelist door burgemeester Nobel, van Eyk ende vander Syde als kerkvoogden hem toegekent voor een Jaer tractement, door de kerckmeester Hartichvelt, Jongeneel ende Lucas Antonisz. hem int Jaer 1638 affgekort omdat hij niet gespeelt hadde, comt bij apostille op sijn request f 314-0-0' ⁷⁸). Deze via invloedrijke relaties binnen het stadsbestuur afgedwongen betaling zou wellicht mede een niet onbelangrijke rol hebben gespeeld in de affaire rond de afzetting van Fornerius als organist.

Afsluiting van een loopbaan

In het begin van het jaar 1661, wanneer de pest opnieuw door de stad rondwaart, acht de bijna tachtigjarige Fornerius het ogenblik gekomen om zich te bezinnen op het niet slechts notarieel gegeven 'dat er in dit leven niets seeckerder is dan de doot'. Op 14 januari wordt een eerste testament opgesteld ⁷⁹), dat in de komende jaren nog verscheidene malen zou worden gecorrigeerd of aangevuld ⁸⁰). Belangwekkende gegevens kunnen aan deze testaments niet worden ontleend.

Veertien dagen later, op 25 januari 1661 neemt Fornerius stappen om een opvolger te krijgen voor het ambt van Landsdoctor. De wijze waarop een en ander geregeld wordt is tekenend voor het optreden van Fornerius. Alvorens zijn ontslag bij de Edel Hoogmogenden van het Admiraliteitscollege in te dienen sluit hij een accoord met de stadsdoctor Adrianus de Back (\pm 1630-1666), inhoudende het volgende ⁸¹).

'Te weten dat hij Fornerius ten versoucken en opte aenmanninge van de voorschreven de Back ten zulcke tijt als de voorschreven de Back hem Fornerius daertoe zal comen te versoucken en te waerschouwen zal hebben te compareren voor't Collegie van de opgemelte Ed.Mo.heeren Raede ter Admiraliteyt alhier en aldaer deselve heeren Raede van zijn voorschreven officie als doctor van haer voorschreven collegie zal bedancken en van tselven zijn officie en benefitie zal affstaen, mits dat de voorschreven de Back datelijck nae deselve bedanckinge en affstantdoeninge vant voorschreven zijn Fornerius officie en qualite als doctor van het opgemelte Ed.Mo.collegie aend voorgemelte doctor Fornerius en promptelijck zal

gehouden zijn om te betaelen een somma van seshondert Carolus guldens tot xx st. totael'. Bovendien verbindt De Back zich 'om zoodrae hij de plaets en het officie van de voorschreven Fornerius als doctor van het opgemelte Collegie zal hebben vercregen, daertoe hij alle devoir zal doen, dat hij van dien dach aff dat hij de Back de plaets zal hebben vercregen tot het overlijden van de voorschreven doctor Fornerius toe zal gehouden zijn uyt te reycken, te voldoen en te betaelen zonder tegenseggen, uytstel off delay de zuuyvere en gerechte eenen helfte beyde van het jaerlijx tractement en van alle vordere proffijten en emolumenten...'. Helaas is, mede door een lacune in het archiefmateriaal van het Admiraliteitscollege, de juiste afloop van deze opvolgingsprocedure niet bekend ⁸²).

Sneller werd voorzien in Fornerius' opvolging als stadsdoctor. Op 19 juni 1661 legde hij kennelijk geheel onverwacht, 'sijne bedieninge als Ordinaris doctor . . . in handen van Burgermeesteren ende Regierders dezer stadt'; een dag later werd Govert Swinnas in zijn plaats benoemd, 'sonder dat alvorens daer toe een precisen dach is geleyt' ⁸³). Nog ruim zeven jaren heeft Fornerius na dit afscheidsjaar geleefd. Het begraafboek van Rotterdam noteert op 21 november 1668 de begrafenis van de 86 jaren oude Dr. Johannes Fornerius. Een dichtbeschreven blad van de medische geschiedschrijving van Rotterdam kon worden omgeslagen.

Het gezin van Fornerius

Het persoonlijk en gezinsleven van Fornerius tenslotte, kan, gezien de publieke incidenten die daarin aan te wijzen zijn, niet los worden gezien van zijn werk in het openbare stadsleven. Over het eerste huwelijk van Fornerius is niet veel meer bekend dan dat zijn vrouw Maria Jans heette ⁸⁴). Omstreeks 1638-1639 moet Fornerius zijn hertrouwd. In mei 1639 wordt namelijk aan de Gereformeerde kerkraad bericht, dat 'de huysvrouw van Doctor Fornerius, sijnde gecomen van Leerdam sonder Attestatie ende nochtans een litmaet der kercke, nu gaet in der Remonstranten vergaderinghe' ⁸⁵). Daarop werd besloten deze Geertruyt Cools hierover aan te spreken ⁸⁶). Nadat de kerkraad zich daarop herhaald met haar in verbinding had gesteld en nadat ook de kerkraad van Leerdam in de kwestie was gemengd ⁸⁷), liet Ds. Van Berkel in december 1639 weten 'dat daerse gaet ter kercke van de remonstranten datse het daer wel

vint, en daer meent te blijven, dat se jong sijnde wel een andere belijdenis had gedaen doch dat (ze) nu de saeck beter verstont en anders van haer man was onderwesen⁸⁸). Kennelijk niet lang daarna is Geertruyt Cools overleden, want op 15 maart 1644 huwt Fornerius met de kapiteins-weduwe Louyse Musch⁸⁹). Het feit dat dit huwelijk niet kerkelijk, maar burgerlijk wordt aangegaan, doet vermoeden dat de moeilijkheden met de kerkraad toen nog altijd niet waren afgedaan.

Twee jaar later, wanneer ook zijn derde vrouw ten grave is gedragen, komt Fornerius opnieuw met het kerkelijk toezicht in aanraking. Op 19 december 1646 noteert de scriba van de Gereformeerde kerk, dat 'Maria Jans (Greveraets), tegenwoordigh weduwe van Frans Leendertz.Valck dewelcke bevrucht is van overspel met Doctor Fornerius . . . tegenwoordigh schijnen een huwelijk met malkanderen voor te hebben'⁹⁰). Een verzoek aan de vrouw om voor de kerkraad te verschijnen weigerde zij resoluut, 'seggende dat sij onder een ander Kerckenraet staat, ende indien iemand haar heeft te spreken, dat die magh bij haar komen'⁹¹). Hoe de zaak zich nadien ontwikkelde is niet geheel duidelijk; slechts is bekend dat het huwelijk tussen Fornerius en Maria Greveraets op 17 november 1647 gesloten werd in de Gereformeerde kerk van Overschie⁹²). Dit vierde huwelijk van Fornerius zou tot na zijn dood stand houden⁹³).

In later jaren is Fornerius nog herhaald met het kerkelijk leven in botsing gekomen, niet in het minst vanwege het optreden van zijn zoon Isaïc. Hoewel elders uitvoeriger over het turbulente leven van deze zoon zal worden bericht, mag een korte excurs over zijn optreden hier niet ontbreken. Daarvoor is de relatie tussen vader en zoon te zeer van betekenis geweest voor het aanzien dat Fornerius in zijn tijd genoot. Isaïc Fornerius werd in 1630 uit het huwelijk met Maria Jans geboren⁹⁴), begon op 17-jarige leeftijd te Leiden zijn studie in de medicijnen⁹⁵), zonder deze studie met de doctorstitel af te sluiten. Wanneer hij in oktober 1655 een huwelijk wil aangaan met 'een seeckere dogter buyten vaders verlof', komt het tot een openlijke botsing met zijn ouders⁹⁶). Wanneer daarop de kerkraad wordt ingeschakeld om het huwelijk 'buyten consent' te sluiten, verschijnt Fornerius senior persoonlijk ter vergadering 'verhael doende van wederspanningheyt die sijn soon tegen hem van tijdt tot tijdt soude hebben betoont'⁹⁷). Bovendien was 'yets dat in sijn verhael met bedecte woorden' was voorgesteld,

zonder dat Fornerius dit voor het plenum der vergadering uitvoeriger wilde uiteenzetten, maar wat voor de broeders der kerkraad voldoende was om Isaïc aan te zeggen dat hij zich voor het aangaan van een huwelijk maar tot de magistraat moest wenden.

Hetgeen 'met bedecte woorden' was voorgesteld, heeft ongetwijfeld betrekking gehad op Isaïc's afwijkende ideeën op godsdienstig gebied. Enkele jaren tevoren was hij namelijk in aanraking gekomen met de opkomende sekte van de Quakers, en had zich nadien als een actieve volgeling opgesteld, onder meer door een boekje uit te geven, getiteld 'De Hoere van Babel en Een Waarschouwing daar tegen', uitgegeven te Rotterdam in 1655⁹⁸). Nadien zouden nog diverse 'ergerlijke boeckjes en chartabelen' door hem worden geredigeerd, of vanuit het Latijn of Engels in het Nederlands worden vertaald⁹⁹). Daarmee werd Isaïc Fornerius tot een der meest vooraanstaanden uit de groep van 'obscure precursors of Quakerism in Rotterdam'¹⁰⁰). Hij behoorde dan ook tot het groepje van zeven dat in januari 1657 door de schout en schepenen werd opgepakt als de aanstichters van 'sotte klugten' en als de 'princepaelste die de straten publyck ontrustten'¹⁰¹). Het laat zich denken hoe de aanzienlijke Johannes Fornerius deze publieke rel rond de persoon van Isaïc heeft ondergaan¹⁰²).

Bijna tien jaren later hebben de jeugdige kapriolen van Isaïc, ongetwijfeld medebepaald door een Picardische karaktertrek¹⁰³), plaats gemaakt voor serieuze studieplannen en blijkt hij zich ook met zijn vader te hebben verzoend. In januari 1666 krijgt Isaïc van zijn vader een attest, waarin duidelijk tot uiting komt dat de naam van de oude Fornerius in de medische wereld van zijn tijd niet onbekend is geweest en ook blijkt dat het verleden van Isaïc diens carrière niet vergemakkelijkte. In dit attest verklaarde de oude Fornerius namelijk aan de leermeesters van Isaïc 'genegen te sijn omme zijn promotie te versoucken en (te be-)vorderen als doctor medicine, waertoe hij verstont van noode te hebbe eenich adres van depositant zijn vader wiens naem en faem hij vertroude al omme beter bekent en befaemt te sijn dan die van hem requirant, zoo is't dat hij depositant kennende en wetende de bequaemheyt van voorschreven zijne Soon . . . niet en heeft connen naer laten om dese acte . . . zijne zoon te verlenen'¹⁰⁴). Een dag later, op 23 januari 1666 vermeldt het matrikel van de hogeschool te Har-

derwijk de inschrijving van Isaac als medisch kandidaat ¹⁰⁵). Een promotie van hem is niet bekend.

NOTEN

1) In: J. de Back, *Dissertatio de Corde, in qua agitur de Nullitate Spirituum de Haematosi, de Viventium Calore, etc.*, Rotterdam, A. Leers, 1648. Heruitgave in: *Opuscula Selecta Neerlandicorum de Arte Medica*, vol. V, Amsterdam 1926, p. 2-259.

2) Zie M. J. van Lieburg, Zacharias Sylvius (1608-1664), the author of the Praefatio to Harvey's *De Motu Cordis*, *Janus* 65 (1978), in druk.

3) Zie M. J. van Lieburg, Nicolaas Zas (1610-1663), anatoom te Rotterdam, *Bundel Medisch-historische Voordrachten*, in druk.

4) J. B. Gemma, *Pest-Beschrijvinge, waer in verhandelt wert alle haer gebreken en toevallen, en mede een voor-sorge der selve*, in 't Latijn beschreven door D. Joannes Baptista Gemma, in de Nederduytsche Tale overgeset door G. Duinius, Rotterdam, P. van Alphen, 1664.

5) Zie o.a.: A. Kircher, *Naturelijke en geneeskonstige navorsching der peste, waar in nevens de oorzaken teekenen, werkingen en genezingh des zelfs, ontelb're geheymen der nature ontdekt worden*. Uyt het Latijn vert. door Z. van de Graaf, Rotterdam, A. van Waesberge, 1669; J. Fienus, *Een nieuwe besondere en beknopte verklaringe van de winden, enz.* Uyt het Latijn vert. door Z. van de Graaf, Amsterdam, G. van Goedesberge, 1668; en P. Barbette, *Praxis Barbettiana, of geneesoeffening*. Uyt het Latijn in het Nederd. vert. door Z. v. G., Rotterdam, F. v. Hoochstraten, 1665.

6) Zie M. J. van Lieburg, Pieter Muys van Holy; een biobibliografische schets van een Bontekoejaan, *Aere Perennius*, nr. 26 (1977), p. 32-39.

7) Het criterium van de 'Nachwirkung' wordt gehanteerd door K. E. Rothsuh, *Wer ist gross und was ist bedeutend in der Geschichte der Wissenschaft?*, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 12 (1959), p. 45-52.

8) *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae*, Den Haag 1875, p. 194.

9) Een genealogisch onderzoek hebben we niet verricht. C. H. Talbot en E. A. Hammond, *The medical Practitioners in medieval England, A Biographical Register*, London 1865, p. 253, maken melding van een oud artsen geslacht Fournier (Furnerius, Fornerius, Furnein) uit Rouaan. Te Rotterdam schijnen verschillende takken van deze Franse familie te hebben geleefd, zie bijv. *Arch. Waalse Kerk (GAR)*, inv. nr. 349, over de weesmeester Nicaise Fournier.

10) Zie hierover: J. L. M. Eggen, *De invloed door Zuid-Nederland op Noord-Nederland uitgeoefend op het einde der XVIIe en het begin der XVIIIe eeuw*, Gent 1908.

11) De spelling van de naam Fornerius komt in tal van varianten voor, zie noot 9. Ook de handtekening van Johannes Fornerius vertoont geen uniformiteit. Hier is gekozen voor de spelling Fornerius.

12) R. E. J. Weber, *Met Smakzeilen en Spiegelschepen tegen de Spanjaard: De organisatie van een Oorlogsmarine*. In: J. Presser, *De tachtigjarige oorlog*, Amsterdam 1963, p. 260-293 en F. L. Diekerhoff, *De oorlogsvloot in de zeventiende eeuw*, Bussum 1967.

13) Not. Arch. Rott., inv. nr. 287, fol. 93, dd. 29-7-1634. Zie ook Beeckman over het schip 'den Orangeboom' in: C. de Waard, *Journal tenu par Isaac Beeckman 1604-1634*, Den Haag, vol. III, 1942, p. 215. In het Not. Arch. Rott., inv. nr. 108, fol. 158, dd. 14-12-1613 compareert een zekere Jan Claesz. van Rotterdam, oud 28 jaar, 'laetst gevaeren hebbende met het schip de Gouden Leeuw comende van West-Indië'. Of dit Jan Claesz. Fornerius is geweest, is niet vast te stellen.

14) A. E. Leuftink, *De Geneeskunde bij 's Lands Oorlogsvloot in de 17e eeuw*, Assen 1953, p. 37. Fornerius zal hier gestaan hebben onder supervisie van Jehan le Gay, predikant én chirurgijn van de luitenant-admiraal Opdam, zie: J. E. Elias, *Schetsen uit de geschiedenis van ons zeewezen*, Ie ged., 's-Gravenhage 1916, p. 62, noot 2.

15) Zie over de scheepschirurgie en haar beoefenaren: M. A. van Andel, *Chirurgijns, vrije meesters, beunhazen en kwakzalvers*, Amsterdam 1941, p. 105 e.v.

16) Gilde arch., inv. nr. 26, aantekeningen anno 1604. De gegevens in het proefboek werden echter pas in 1656 genoteerd.

17) Voor deze procedures, zie: *Ordonnantie op het Chirurgijns-gilde 1593*, In: Gilde arch., inv. nr. 22, 2e gedeelte, fol. 1-37.

18) De frequent genoemde Mr. Jan in de oudere rekenboeken is niet Fornerius, maar Mr. Jan Swinnas, proefmeester. Zie Gilde arch., inv. nr. 27, uitgaven dd. 4 en 16-7-1612, 8-6 en 23-12-1613, 23-7-1614 en ontvangsten dd. 16-4-1613; en ook inv. nr. 28, uitgaven dd. 2 en 26-1, 29-2, 24-3, 6-4, 2-6 en 26-7-1623.

19) Gilde arch., inv. nr. 28, uitgaven dd. 29-7 en 5-8-1626 en ontvangsten dd. 5-8-1626.

20) Over deze verplichtingen: zie *Ordonnantie op het Chirurgijns-gilde 1593* (genoemd in noot 17), art. 31 (verschijningsplicht in kapel) en art. 32 (verschijningsplicht op begrafenis).

21) Idem noot 8.

22) P. C. Molhuysen, *Bronnen tot de Geschiedenis der Leidse Universiteit*, Den Haag, vol. II, 1916, p. 127, dd. 30-7-1626. C. de Waard vergist zich dus in de uitgave van het *Journal*, op. cit., vol. II, p. 429, noot 9, waar hij Johannes Fornerius identiek houdt aan Johannes Furmerie, een Engelsman die in 1589 te Leiden promoveerde, vgl. J. E. Kroon, *Bijdragen tot de geschiedenis van het geneeskundig onderwijs aan de Leidse universiteit 1575-1625*, Den Haag 1911, p. 118-9.

23) Uit de periode 1610-1654 zijn praktisch geen theses bewaard gebleven, zie: J. E. Kroon, *Enkele mededelingen omtrent Leidsche geneeskundige proefschriften der 16e, 17e en begin 18e eeuw*, Ned. Tshr. Geneesk., 67, II (1923), p. 37-48 (i.h.b. p. 39-40).

24) G. C. B. Suringar, *De medische faculteit te Leiden in het begin der zeventiende eeuw*, Ned. Tshr. Geneesk., 5 (1861), p. 641-648.

25) C. de Waard, op. cit., vol. II, p. 429-456 ('Notes du Colle-

gium Mechanicum').

26) Het waren resp. Dirck Adriaensen Boefie, Jan Weymans, Abraham Willemsen en Huigh Teunissen.

27) C. de Waard, op. cit., vol. II, p. 325-326 ('Mola cujus alae horizontales'), p. 439 (zandplaat) en p. 448 (schoorsteen).

28) C. de Waard, op. cit., vol. II, p. 451.

29) Uitvoerig bij W. Boehm, John Mayow und die Geschichte des Verbrennungsexperiments, Centaurus, 11 (1965), p. 241-58. Zeer bijzonder is, dat Fornerius hier muizen als proefdieren gebruikt.

30) Idem noot 28.

31) Behalve de vermelde bijdragen van Fornerius tot de discussies is er nog een 'contentie' tussen Mr. Pieter (een niet nader geïdentificeerde deelnemer binnen het Collegium) en Fornerius geweest, waarvan het onderwerp niet bekend is, zie: C. de Waard, op. cit., vol. II, p. 454.

32) Zie bij C. de Waard, Journal tenu par Isaac Beeckman de 1604 à 1634, vol. IV, Den Haag, 1953, onder Chant, Musique, Organistes en Orgues in de Index général, p. 305-42 en ibid, Isaac Beeckman (1588-1637), Arch. Mus. Teyler, serie III, 9 (1941), p. 299-342 (i.h.b. p. 307).

33) Oud Stads Arch. (O.S.A.), inv. nr. 18, fol. 255, dd. 2-3-1615.

34) O.S.A., inv. nr. 716, fol. 726, dd. 30-11-1615. Over het bedoelde orgel, zie: J. H. Besselaar, Het orgel in de Grootte Kerk te Rotterdam, z. pl., 1931.

35) O.S.A., inv. nr. 716, fol. 800, dd. 6-2-1617. Een aanstellingsakte als van Verreyt ontbreekt, maar de inhoud van het contract kan weinig daarvan hebben afgeweken, vgl. O.S.A., inv. nr. 359, fol. Ire, dd. 19-1-1644. Dit contract is getranscribeerd weergegeven in: J. H. Scheffer en F. D. O. Obreen, Rotterdamsche Historiebladen, vol. I, 2e afd., Rotterdam, Nijgh en Van Ditmar, 1876, p. 783-4.

36) O.S.A., inv. nr. 718, fol. 913, dd. 23-10-1634.

37) J. H. Besselaar, op. cit., p. 11 noemt hem een dilettant. Zie verder bij J. W. Enschedé, Het orgel in de St. Laurenskerk in 1642 aanbesteed aan den orgelmaker Hans Goltfus, Rott. Jaarb., IX (1911), p. 139-73.

38) J. W. Enschedé, op. cit. en verder: G. van Reijn, Geschiedkundige Beschrijving der Stad Rotterdam, Rotterdam 1832, vol. I, p. 170-1 en M. A. Vente, Rotterdam - Orgelstad, Akademiedagen Kon. Ned. Akad. Wet., XIX (1967), p. 48-75 (i.h.b. 50-1 en 70-1).

39) Zie noot 38, en A. H. L. Hensen, Het Rooms-Katholieke Rotterdam, In: Rotterdam in den loop der Eeuwen, Rotterdam 1906, IIe gedeelte, 1e stuk, p. 19.

40) O.S.A., inv. nr. 720, fol. 133, dd. 3-7-1645. Fornerius' gewone tractement bedroeg van 1622-1644 f 270,— en voor het naspelen f 20,—; vgl. G. van Reijn, op. cit., vol. I, p. 270, en Arch. Kerkmeesters (G.A.R.), inv. nr. 55, dd. 27-4-1641 e.v.

41) Arch. Kerkmeesters (G.A.R.), inv. nr. 57, dd. februari 1645, aan Fornerius als 'Oudt-organist'.

42) J. W. Enschedé, op. cit., p. 145.

43) Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 4, resolutie dd. 14-9-1650, en opnieuw dd. 16-11-1650.

44) O.S.A., inv. nr. 721, fol. 18, dd. 4-10-1650. en O.S.A., inv. nr. 359, fol. 45re & vo, accoord met Joh. Crabbe, dd. 4-11-1657. Vgl. hierover J. P. van Weele, Jan Pickert, een Rotterdamsch organist uit de zeventiende eeuw, Rott. Jaarb., 4e reeks, X (1942), p. 1-11.

45) A. E. Leuftink, op. cit., i.h.b. p. 44-52.

46) Mr. Jacob Wassenburg was tevens hoofdman van het gilde. Mr. Willem Reyers werd later (ook) diaconie-chirurgijn, waarvan hij in 1665 wegens gedurige dronkenschap ontslagen werd.

47) Men corrigeren de overlijdensdatum van Besemer, opgegeven door E. A. Engelbrecht, Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, vol. V, De Vroedschap van Rotterdam 1572-1795, Rotterdam 1973, p. 143.

48) O.S.A., inv. nr. 719, fol. 131, dd. 26-11-1635.

49) Vgl. de Instructie voor de stadsdoctoren, in O.S.A., inv. nr. 37, fol. 226vo-227re, dd. 6-6-1705, waarvan de inhoud ook voor de 17e eeuw kan worden toegepast.

50) Zie M. J. van Lieburg, De geneeskundige verzorging van zieke en gewonde soldaten en matrozen te Rotterdam gedurende de 17e eeuw, Ned. Milit. Geneesk. Tschr., 30 (1977), p. 33-45.

51) A. E. Leuftink, op. cit., p. 52.

52) A. E. Leuftink, op. cit., p. 72-74.

53) A. E. Leuftink, op. cit., p. 52-5 en 66. Zie ook *ibid.*, Chirurgijns Zee-Compas. De medische verzorging aan boord van Nederlandsche zeeschepen gedurende de Gouden Eeuw, z. pl. 1963, p. 33-5.

54) A. E. Leuftink, op. cit., 1963, p. 33.

55) A. E. Leuftink, op. cit., 1953, p. 54.

56) Zie bijv. A.R.A., Arch. Admiraliteit, inv. nr. 147, fol. 345vo, dd. 26-10-1652. Vgl. Rott. Jaarb., 3e reeks, IX (1931), p. 87 en Hk. Cohen., over de Medicijnkist van de Admiraal, Pharm. Weekbl., 67 (1930), p. 811.

57) Vgl. dit met Amsterdam, waar een examen in 1630 werd ingevoerd, volgens A. E. Leuftink, op. cit., 1963, p. 32-3. Kwam Fornerius' initiatief tot stand op voorbeeld van het besluit der Amsterdamse O.I.C.-Kamer om een examenregeling voor scheepschirurgijns af te kondigen (1652)? Zie J. A. van Chijs, Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek 1602-1811, Batavia 1886, vol. II, p. 180.

58) A.R.A., Arch. Admiraliteit, inv. nr. 148, fol. 95vo-96, dd. 8-3-1653.

59) Gasth. arch., inv. nrs. 40-41, financiële stukken 1640-1666.

60) Not. Arch. Rott., inv. nr. 258, fol. 117-233, dd. 4-8-1636.

61) Not. Arch. Rott., inv. nr. 327, fol. 171, dd. 26-5-1639.

62) J. H. W. Unger en W. Bezemer, Bronnen voor de Geschiedenis van Rotterdam, vol. III, De oudste stadsrekeningen van Rotterdam, Rotterdam 1899, u. 314.

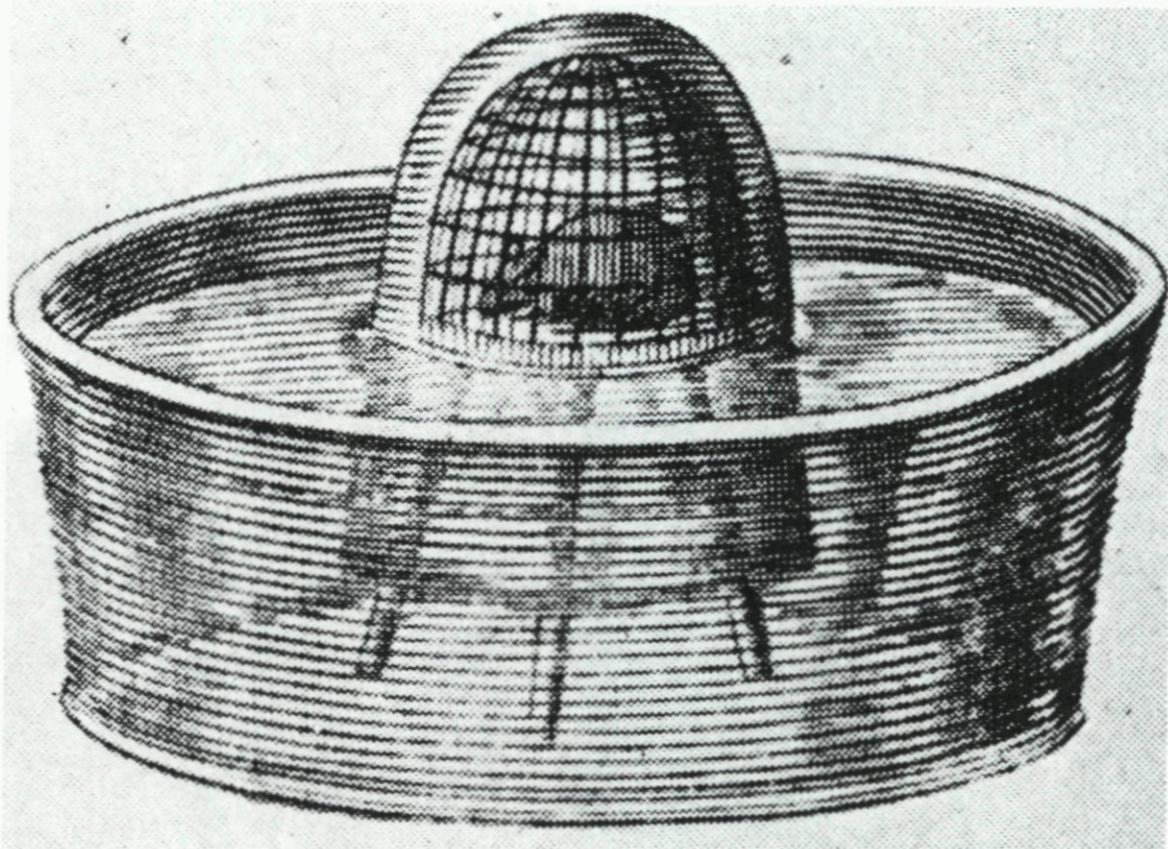
63) O.S.A., inv. nr. 274, fol. 70vo, dd. 1-7-1651.

64) Arch. Schepenen (G.A.R.), inv. nrs. 275-276, *passim*.

65) Not. Arch. Rott., inv. nr. 396, fol. 243, dd. 27-4-1662. De waard was in moeilijkheden gekomen, omdat hij de wijn als accijns-vrij had beschouwd.

66) Not. Arch. Rott., inv. nr. 388, fol. 42, dd. 15-5-1664.

67) Het tractement van een stadsdoctor bedroeg f 200,— p. jaar,

Vendue der meubilaire goederen, by de pastoor van hier, niet te laten, in de kerk van de heilige geest, op de Expireeren van de menschen.
 Op de Requeste vande geene die de Vendue hebben weder Steede, is verstaan ende gerevolvert, dat sij luypen niet sullen gehouden sijn, Vendue ende huysen daar de swaerheit is geweest, te houden, voort' Expireeren vande des wecken, Ende moopende de werckelijcke Vendue omme die te schorten, ofte niet, wraet t selve gelaten tot haar Eijgen Discretie

Mr. Jan Fornerius, gekoren tot Stads doctor, is gekoren meevind doctor op de Baek, m^r. Jan Fornerius.

De Secretarissen te kiezen off te blijven bij getal die in de vergadering sijn, off deselve verstaet te blijven, bij t getal vande Secretarissen, die tegenwoordich sijn
 In de voorschreeve Vergaderinge geproponeert off deselve verstaet te blijven, bij t getal vande Secretarissen, die tegenwoordich sijn

6te february.
Pieter Leunis: Hollaert.
Comparant,

Vergaderinge den 6te february
1617, absent, Willem Huygenz: ende
A. Keijser.

Pieter Leunis hollaert.
gelliquent tot broedschap
van plaatse van Pieter
Keijserz Biskhop

Pieter Leunis: Hollaert, Ist tot broedschap oeder Heer
gelliquent, in Staatse van Pieter Keijserz: Biskhop,
De welke dienvolgende Forstont ontbooven sijnde, inde
volle vergaderinge den gewoonlijken ledt aan handen
vanden Officier heeft gedaan

Mr. Jan Claesz, Chirurgijn
aangecommen tot Organist
van Mr. Lodewijk Galiger
mitt' handmaect van
op te hooren alge
sijnde vande kerke id opem
vannan

Op de Requette van Mr. Jan Claesz: Chirurgijn, om
aangenomen te werden tot Organist, oeder Heerde,
in plaatse van Mr. Lodewijk Galiger, volgens het
Expectatief hem daar van vergucht, Ist verstaen, dat
men den selven het Effect want voorsz: Expectatief
sal laten volgen, Soogh alsoo des voorschreven dienst
is Dependende vande Kerke, dat Burgermeestoren
sullen gelabt wesen, den Kerckmeestoren oeder Heerde
daar op te hooren, Ende so sij geen suffsante Redenen
tegens den Persoon vande voorschreeve Meester Jan
vaten te allegeren, dat sij den selven ald van tot het
voorsz: Ampt finalyk sullen aannemen op alsulke
Gagie ofte Fractement, als den voorschreven
Lodewijk, soo vande Kerke, als vande Stadt, genooten heeft.

68. Aanstelling van Fornerius (Jan Claesz) tot organist, 6-2-1617.

plus 18 gulden voor de tabbert, zie J. H. W. Unger en W. Bezemer, op. cit. (Bronnen III), p. 279. Voor het tractement als organist zie noot 40. Het tractement als landsdoctor zal meer dan f 250,— hebben bedragen, vgl. A. E. Leuftink, op. cit., 1953, p. 46, 48 en 51.

68) Arch. Kerkmeesters (G.A.R.), inv. nr. 55, dd. 27-4-1641, 'voort avontspelen' 44 gulden, en dd. 8-3-1642, 'voor sijn winterspelen' 44 gulden.

69) A.R.A. Arch. Admiraliteit, inv. nr. 147, fol 302vo-303re, dd. 21-9-1652. Vgl. A. E. Leuftink, op. cit., 1953, p. 53, die het bedrag 'rijkelijk hoog' noemt. De beide chirurgijns vroegen voor dezelfde patiënten sámen f 437-16-0!

70) Not. Arch. Rott., inv. nr. 300, fol. 140, s.d. (\pm 1640). Zie ook idem, fol. 35, s.d. (\pm 1635) waar f 6-15-0 staat.

71) Arch. Kerkmeesters (G.A.R.), inv. nr. 55, d. 22-6-1642, voor reiskosten 100 gulden en dd. 5-7-1642, voor 'verteerde kosten' f 49-0-8.

72) O.S.A., inv. nr. 719, fol. 466, dd. 12-8-1638, waar de datum van ingang 1-8-1636 wordt genoemd. Vgl. over beide vendumeesters ook Not. Arch. Rott., inv. nr. 261, fol. 79, dd. 4-3-1638.

73) O.S.A., inv. nr. 21, fol. 290, dd. 21-3-1639.

74) O.S.A., inv. nr. 719, fol. 547, dd. 28-3-1639.

75) Zie H. C. H. Moquette, Pestepidemieën in Rotterdam, Rott. Jaarb., 3e reeks, III (1925), p. 10-52 (i.h.b. p. 38).

76) Gasth. arch., inv. nr. 22, rekening 1632-3, fol 28re, dd. 3-6-1632, waar Fornerius 'een huisken van het Gasthuis' koopt. Zie verder Not. Arch. Rott., inv. nr. 370, fol. 32, dd. 8-7-1665, inv. nr. 397, fol. 186, dd. 31-10-1664, inv. nr. 412, fol. 118, dd. 11-7-1664, inv. nr. 415, fol. 2, dd. 17-1-1669, inv. nr. 562, fol. 165, dd. 26-8-1661, inv. nr. 563, fol. 656-7, dd. 30-12-1662 en inv. nr. 806, fol. 38, dd. 25-1-1664.

77) Not. Arch. Rott., inv. nr. 257, fol. 175vo, dd. 15-2-1634, inv. nr. 262, fol. 21, dd. 8-4-1630 en fol. 185, dd. 29-7-1639, inv. nr. 263, fol. 373, dd. 27-2-1644, en inv. nr. 387, fol. 2, dd. 16-1-1662.

78) Arch. Kerkmeesters (G.A.R.), inv. nr. 55, dd. 14-12-1641.

79) Not. Arch. Rott., inv. nr. 409, fol. 5, dd. 14-1-1661.

80) Zie Not. Arch. Rott., inv. nr. 362, fol. 194re+vo, dd. 1-8-1663, inv. nr. 363, fol. 247, dd. 6-12-1666; fol. 274, dd. 9-3-1667 en fol. 275, dd. 16-3-1667.

81) Not. Arch. Rott., inv. no. 402, fol. 8re+vo, dd. 25-1-1661.

82) A.R.A., Arch. Admiraliteit, waar de resoluties 1661-1665 ontbreken. Ook de stukken in het O.S.A., inv. nr. 3018 bevatten geen bijzonderheden.

83) O.S.A., inv. nr. 26, fol. 15vo-16re, dd. 20-6-1661. Toch wordt Fornerius nog in november 1661 als stadsdoctor genoemd, zie Arch. Schepenen (G.A.R.), inv. nr. 276.

84) Zie met name noot 103, waar sprake is van 'Maria Jans, zijn deposants eerste huisvrouw za:'.

85) Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 1, fol. 39, dd. 11-5-1639.

86) Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 1, fol. 48, dd. 15-6-1639.

87) Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 1, fol. 52, dd. 29-7-

1639 en fol. 101, dd. 14-12-1639.

88) Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 1, fol. 102, dd. 21-12-1639.

89) Stadstrouwboek Rott., dd. 15-3-1644. Zie over haar geslacht J. H. Scheffer en F. D. O. Obreen, op. cit., vol. III, p. 212, bijlage D. Louyse Musch was weduwe van kapitein Huybrecht van der See.

90) Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 2, s. fol., dd. 19-12-1646.

91) Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 2, s. fol., dd. 28-12-1646.

92) Trouwregister Ger. Gem. Overschie (G.A.R.), dd. 17-11-1647.

93) Na het overlijden van Fornerius, vertrok zijn weduwe naar Zevenhuizen, zie Not. Arch. Rott., inv. nr. 389, fol. 218, dd. 10-5-1669.

94) Geboortejaar afgeleid uit gegevens, vermeld in Leidse studentenmatrikel; zie ook noot 103.

95) Album Studiosorum van Leiden ((op. cit.), p. 378.

96) Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 4, s. fol., dd. 13 en 20-10-1655 en dd. 12-1-1656. Of hier Isaäc's latere echtgenote Eva Jacobse van Dijck in het spel was, wordt niet duidelijk.

97) Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 4, s. fol., dd. 26-1-1656.

98) Zie W. I. Hull, Benjamin Furly and Quakerism in Rotterdam, Lancaster, Lanc. Press Inc. 1941, p. 186.

99) Zie Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 4, s. fol., dd. 27-9-1656 en idem, dd. 2-10-1656.

100) W. I. Hull, op. cit., p. 195. Hull noemt Isaäc hier (p. 194) als zoon van een zekere Christianus Furnius, een medicus uit Maastricht en auteur van een medisch biografisch lexicon.

101) Uitvoeriger hierover S. Lois, Cronycke ofte Korte waere beschrijvinge der stad Rotterdam, 's Gravenhage en Delft 1746, p. 152, januari 1657. Zie ook H. C. Hazewinkel, Geschiedenis van Rotterdam, Zaltbommel 1976, vol. IV, p. 1109.

102) Picardiërs zijn 'Mensen van warmbloedig temperament, onverbiddelijk in hun strijd tegen misstanden. Even gemakkelijk enthousiast als verontwaardigd. Men moet zich niet verwonderen, wanneer men hem beurtelings in verschillende kampen aantreft . . . etc.', citaat uit A. Lefranc, La jeunesse de Calvin, aangehaald door: L. Praamsma, Calvin, Wageningen z.j., p. 13.

103) Volgens De Waard, op. cit., vol. II, p. 430, vervolg noot 9, was ook Abraham Furnerius een zoon van Johannes. Mocht dit juist zijn, hetgeen we niet konden vaststellen, dan moet ook Abraham hier worden genoemd als iemand die voortdurend met de Kerkraad in conflict was, wegens 'sijne loocheninge van de H. drieënigheid, voldoeninge, erfsonde en eeuwige straffe, mitsgaders dat hij de publycke religie een turkse religie genaemt hadde', zie Arch. Ned. Herv. Kerk (G.A.R.), inv. nr. 4, dd. 9, 16 (citaat) en 18-3-1654, en 12 en 18-4-1654.

104) Not. Arch. Rott., inv. nr. 397, fol. 397, fol. 275, dd. 22-1-1666.

105) D. G. van Epen, Album Studiosorum Academiae Gelro-Zutphanicae, Den Haag, J. Hoekstra, 1904, p. 109a.